

Nogle folkevisebetragtninger eller en norsk quijotiade

I denne artikel er det hensigten at analysere et par danske folkeviser, der har visse overfladiske lighedspunkter, der kan anvendes som udgangspunkt for betragtninger over folkevisedigtningens overleveringsforhold; hertil kommer nogle aspekter, der viser sig ved sammenligning af de danske viser med materialet fra de øvrige nordiske lande, i dette tilfælde specielt det norsk-islandske. Grundlaget for undersøgelsen og dermed for valget af netop disse to danske viser er Einar Ólafur Sveinssons afhandling om et par norske folkeviser, i »Nordæla« (1956)¹).

De to aktuelle viser er »Orm Ungersvend og Bermer-Risc« (DgF. 11) og »Hr. Hylleland henter sin Jomfru« (DgF. 44), som i øvrigt har ført en temmelig upåagtet tilværelse i folkevisehistorien.

I Knut Liestøls bog argumenteres der meget kraftigt for, at de norske redaktioner af disse viser af oprindelse er norske, og i tilknytning hertil vil Einar Ólafur Sveinsson vise, at de to viser (og formentlig også andre) er resultatet af en meget tidlig eksport fra Island af sagaer. De »unge« danske viser fra det 16. århundrede bliver for den sidstnævnte forsker så interessante i denne sammenhæng, at han slet ikke omtaler deres eksistens. Det er denne norske teori, der skal undersøges lidt nøjere her.

I

Vi vil her begynde med visen om Hr. Hylleland, der blev trykt i DgF. II i april 1854, og suppleret med væsentligt nyt materiale i bind IV (sidste hæfte, 1883) og i bind X (1. hæfte, 1933). Kronologisk fordeler det overleverede materiale sig således:

1570	dansk A (DgF. II)
1610-15	dansk C ¹⁻² (DgF. II)
1630	dansk E (DgF. IV)
1640	dansk D ¹⁻² (DgF. II)
1670	dansk C ³⁻⁴ (DgF. II)
1670-1700	dansk B ¹⁻³ (DgF. II)
1750	dansk B ⁴⁻⁵ (DgF. II)
1824-55	4 færøiske opskrifter ²)
1847	norsk
1848	norske
1872	dansk F (DgF: X)
1889-91	norske ²)

Som det vil ses, eksisterer der fem gamle danske versioner (i 13 opskrifter) af digtet, samt én nyere (F) fra Danmark; det norske og det færøiske materiale stammer fra midten og slutningen af det nittende århundrede. Det turde være vanskeligt at bestride, at kronologien i det foreliggende visemateriale unægtelig peger imod rimeligheden af at begynde med en undersøgelse af de gammeldanske viseredaktioner. Og da melder der sig straks som første spørgsmål, om de enkelte versioner står i forbindelse med hinanden og i bekræftende fald da hvordan?

A-teksten (Karen Brahes folio, ca. 1570) har i alt 31 strofer med en så klar og logisk handlingsgang, at den kan tages som udgangspunkt for en sammenligning.

B-redaktionen, der findes i fem nært forbundne håndskrifter fra ca. 1670-1700, ligger meget tæt på A, men mangler dog fem strofer (A^{4,10,19,22,24}), til gengæld har den fem strofer, som ikke findes i A (B^{9,10,12,14,24}); det er en udmærket version med kun det ene minus, at det glemmes at omtale hr. Hyllelands anvendelse af runerne, skønt han i v. 20 nævner, at han ved hjælp af dem vil kunne klare den kritiske situation, de er landet i.

De fire C-tekster er nedskrevet med to generationers mellemrum; her er tale om en kraftig forkortelse af A, idet skriveren har udeladt ikke mindre end tolv strofer (A^{4,11,12,14,15,16,19,23,24,28,29,30}); der findes ikke nogen plus-strofer i forhold til A, og forkortelsen er jævnt fordelt, således at handlingen slipper nogenlunde frelst igennem.

Dette kan derimod ikke siges om D-redaktionen, der findes overleveret fra o. 1640; her findes, som det klart vil fremgå af nedenstående oversigtsskema, blot begyndelsen og slutningen. I forhold til A mangler D 21 strofer (A^{4,8,9,11,12,14-28,30}) og har kun 2 plusstrofer (D^{9,11}). Noget kunne tyde på, at D stammer fra et defekt forlæg, der har manglet bladet, der har haft de strofer, som svarer til A¹⁴⁻²⁸.

En oversigt over handlingen kan fremstilles i et skema:

	A	B	C	D
bortførelsen	1	1	1	1
Hyllelands løfte	2-6	2-5	2-5	2-5
Hyllelands møde med trolden	7-9	6-8	6-9	
samtalen	10-17	9-18	10-11	6-9
Hylleland og pigen	18-20	19-20	12-13	
runernes virkning	21-28	21-25	14-17	
a) runerne	21-22		14-15	
b) gaverne	23-28	22-25	16-17	
hjemkomst, bryllup	29-31	26-27	18-19	10-12

Visens handling er enkel: Et overnaturligt væsen bortfører en kongedatter; faderen lover derpå prinsessen og det halve kongerige til den, der befrier hende, men kun en meget ung mand vil vove pelsen; som en anden David drager han ud for at møde sin Goliat, trolden. Da de mødes, stiller uhyret som vilkår for en drøftelse af en frigivelse, at den unge mand skal følge med ind i bjerget; Hylleland, som ikke er bange³⁾ af sig, løber risikoen. Men inde i bjerget stiller trolden uventet endnu én betingelse, nemlig at den unge mand skal sige tre sandheder; dette krav opfylder Hylleland med tre lidet smigrende udtalelser om trolden og dennes hule. Denne fripostighed gør trolden så vred, at han vil dræbe de to unge mennesker, der imidlertid får lov at nyde hinanden og livet en sidste nat. Prinsessen, der heldigvis er blevet forelsket i ynglingen, græder over denne triste skæbne, men han lover frejdigt at klare vanskelighederne med runer, og det gør han også: i A ved at riste runer under dørtærskelen, hvor de virker, da trolden om morgenen træder ind for at dræbe de to, i C kaster han dem mod trolden om morgenen; virkningen er dog den samme: trolden skifter sind og bliver blid, skænker dem store gaver og lader dem rejse bort sammen, og man bemærker, at helten ikke

dræber trolden, sådan som det i slige situationer ellers er skik. De to unge kan drage hjem, og han får prinsessen og det halve kongerige.

Det er vigtigt at holde fast ved udgangspositionen, som er den samme i A-D: et overnaturligt væsen har røvet kongedatteren, og helten drager ud for at vinde hende og den udlovede dusør; handlingen afsluttes lige så éntydigt med bryllup. Hvad der derimod er uenighed om i disse danske versioner, er uhyrets identitet. De nært beslægtede A og B-tekster bruger ordet trolld om dette væsen, men A bestemmer det nærmere som: haff-quinde (v. 7³) og henviser derfor til det med »hun« (15², 21⁴, 22⁴, 23[,] 25¹, 26¹); B har derimod en anden opfattelse, nemlig at det er en bjergtrolld (v. 6⁴) og henviser dertil med »han« (6⁴, 10², 21⁴, 22^{1,3}, 23¹, 24¹, 25¹); både A og B er enige om at kalde trolden for »led«, mens B er ene om at bruge ordet »gammel« om ham (v. 16¹). Vi forbigår et øjeblik C-redaktionen og vender os til D, der stemmer overens med A om, at her er tale om en havtrolld (v. 1³, 6³, 8³), men opfatter derimod væsenet som et hankønsuhyre (v. 6⁴). Spørgsmålet om »han« eller »hun« spiller ikke nogen større rolle i visens idéindhold, dels fordi trolld på dansk kan være både hankøn og hunkøn, dels fordi hovedsagen i konflikten jo er den, at pigen holdes indelukket af et fjendtligt væsen, som naturligvis kun en ung mand kan besejre.

Langt ejendommeligere er betegnelsen i C-versionen; de to ældste håndskrifter i denne gruppe har formen: diur(r)enn, mens de to yngste tekster (begge i samme håndskrift) har: greffuen; der henvises imidlertid med »hun« (v. 14⁴, 16¹, 17¹, jf. 15³⁻⁴), hvilket harmonerer med, at uhyret benævnes »den lede viv« (v. 6³, 7¹, 14³, 15¹); hverken »dýret« eller »greven« giver klar mening i sammenhængen, specielt er jo greven og den lede viv ret uforenelige. Da »diurrenn« er lectio difficilior her, kan man muligvis løse problemet ved at foreslå, at det skriftlige forlæg har været uklart, så at både C^{ab} og C^{cd} har bevaret noget af det oprindelige; den oprindelige læsemåde kunne have været »gyrren«, en ortografisk variant af »gygen«, som både Moth og Syv (sidstnævnte dog med et tvivlsomt eksempel som belæg) definerer som et (kvindeligt) underjordisk væsen (jf. Kalk. II, 104b); i så fald har vi et væsen beslægtet med uhyret i A.

Opskrifterne A-D er således trods visse uligheder fælles om at konfrontere noget positivt, den menneskelige verden, med noget negativt, et monstrum, som mennesket dog kan gøre underdanigt, dels ved dristighed, og dels ved en kombination af snildhed og frygtløshed (runerne).

Idet vi indtil videre stadigvæk holder EF udenfor, vender vi os til en anden detalje, der giver anledning til overvejelser. Den unge helt, der vover at gå ind i bjergtet med trolden, omtales i A hånende af denne som et »Kaabe-barn« (v. 15³, 16³) og i B som »kaage-barn« (v. 17³) eller »kloge-barn« (v. 16³, jf. noterne hertil i DgF. II, 100). Kalkar (II, 689b) foreslår at sammenholde ordet »kåbebarn« med plattysk »mantelkint« = et uægte barn, her i så fald vel som skældsord: bastard, horeunge; sammesteds omtaler Kalkar, med henvisning til Sv. Grundtvigs behandling af ordet (i DgF. IV, note til E 16³), at ordet kunne stamme fra norsk, jf. no.: »koggebarn« og isl. »kögurbarn« = lille barn⁴). Kalkar har desuden den i denne sammenhæng muligvis aktuelle gløse: »kåbedreng« = en tjener til at bære en kappe, som næppe kan siges at været noget socialt højstillet individ. Hvis man som rimeligt kan være i en dansk sammenhæng, vil foretrække læsemåden i det ældste håndskrift, kunne man tolke ordet enten som »horeunge« eller som »sølle kappetjener« eller som »fint påklædt og derfor blødagtigt væsen«; disse betydninger giver udmærket mening i konteksten. I omtalen af E vender vi tilbage til ordet.

Og nu er det netop på tide, at vi vender os til den danske redaktion fra o. 1630, som Sv.

Grundtvig ikke havde kendskab til, da han udgav teksterne A-D i DgF. II; redaktionen fremlagdes først i DgF. IV (1883), og det ikke uden kraftige basunstød.

Et kort handlingsreferat bliver nødvendigt, hvis man straks fra begyndelsen vil have et overblik over ligheder og forskellen mellem A-D og E.

E-digtet indledes med en strofe, som ikke har relation til teksten; den findes også som be-
 gyndelsesstrofe til DgF. 41C (= Vedels nr. II,7), hvor den faktisk heller ikke synes at have hjemme.

Den egentlige visehandling begynder derfor med strofe 2, hvor det fortælles, at en konge (i v. 12 og 43 omtales han som Islands konge, en titel som ikke er ualmindelig om en konge i et fjernt og ukendt land) befinder sig på sit skib på havet juledag; kongens og besætningens problem er det, at man ikke kan skaffe ild, da veddet er blevet for fugtigt. Kongen får i den-
 ne yderst penible situation øje på en ø, hvor man kan se røg. Kongen beder derfor først sin fornemste mand om at tage til øen for at skaffe ild, men denne afslår, han vil ikke risikere sit liv (v. 6-8). Selv om kongen udlover en jarletitel til den dristige, trykker alle sig, indtil en (na-
 turligvis meget) ung mand, her kaldet »lidel Kappe«, melder sig (v. 9-11). Til kongens for-
 bløffelse ifører han sig silkeklæder (v. 12-14) og drager af sted i denne lidet martialske mun-
 dering ⁶⁾.

Kappe træder ind til »den lede bjerg-kvinde« (v. 15), der efter at have kastet et blik på ham stiller en tilstedeværende ung pige det spørgsmål, om hun kender noget til dette »kongebarn«, en betegnelse som formentlig fremkaldes af hans alt for fine rejsedragt (jf. v. 17²). Han opfatter, sikkert med rette, glosen som spot og indleder bekendtskabet med at kalde hende for den ledeste trolld, men glemmer dog ikke at bede om nogle gløder til kongen ude på skibet. Som betingelse stiller hun blot, at han skal sige tre sandheder, og det gør han promp-
 te med tre fornærmelser ⁷⁾; trolden tager ham det ilde op og lover ham straf derfor (v. 19-22). Han sætter sig ved siden af den omtalte unge pige, der nu viser sig at være en bortført datter af Islands konge. Kappe kræver hende frigivet; herfor stiller trolden den betingelse, at han skal vise sit mod ved at overnatte i bjergtet, hvilket han accepterer (v. 23-26). Ret over-
 raskende stiller trolden på ny en betingelse, denne gang ret uoriginal: han skal én gang til udtale tre sandheder, som om hun ikke har fået nok af hans uforskammetheder! Denne gang er de to første sandheder ikke egentlig fornærmende, og den tredje, som derimod er det, har han fyret af før, nemlig at hun er den ledeste trolld, han har set. De får én nat sammen, prin-
 sessen græder, han frelser hende med runer. Ikke desto mindre griber trolden ham efter runekastet, men da han ikke bliver bange, lader hun dem gå med rige gaver. Kongen forbavses
 over gensynet med datteren, som blev røvet 15 år tidligere, og de to unge får hinanden.

Det er evident, at der er tale om nogen lighed, men også om betydelige forskelle. Vi er kommet et godt stykke over halvvejen ind i visen, før man bliver opmærksom på ligheden med DgF. 44A-D, idet man ikke kan tillægge David-Goliat motivet i v. 9-11 større vægt, da det er en stereotyp situation, der også dukker op i den anden vise, som skal behandles her. I E er der slet ikke tale om jagt på nogen bortført prinsesserøver, men den unge mands opgave er at skaffe ild, og han opdager i første omgang slet ikke den unge pige, men kræver kun gløder af heksen. Hans tre sandheder er forskellige fra dem i 44A-D. Det er først efter at have erkendt pigens identitet, at ligheden med 44A-D bliver mærkbar, dvs. fra v. 27, og det sker på en ret kluntet måde. Dette ses endnu bedre i runemotivet (v. 30-33, jf. fx. A¹⁸⁻²²) ⁸⁾, idet hans endelige frelse ikke skyldes runerne, men derimod beror på, at han er en af de unge mænd, som ikke bliver bange for nogen verdens ting. Heksen giver ham derpå både gaver og pigens, samt lover ham penge, når han har behov derfor, og nu minder hun mest af alt om

hundene i »Fyrstøjet«. Af slutningen har kun v. 43 nogen forbindelse med 44A-D (nemlig A³¹).

Ernst v.d. Recke har (Danmarks Fornviser I (1927), p. 213ff.) skilt de to forskellige redaktioner ud fra hinanden som to viser, af hvilke 44E meddeles først, fordi den efter hans mening er ældst, derpå følger 44A-D, som han opfatter som afledninger af 44E.

Dette er imidlertid at stille sagen på hovedet: 44A-D er så eftertrykelig ældre i overleveringen, at det må anses for urimeligt at forbigå denne kendsgerning.

Ældst er 44A-D; 44E er en yngre, selvstændig vise, som formentlig ikke oprindeligt har haft noget med 44A-D at gøre. Ved nedskriften o. 1630 er skriveren kommet til at blande andet gods ind i den: først og fremmest slutningen af 44A-D, men også begyndelsen af DgF. 41, i Vedels trykte version. Derfor er visen fra v. 27 af usikrere, idet det oprindelige blandes med stof fra 44A-D. Tilføjelserne fra de nævnte viser er dog så løse, at den oprindelige konstruktion stadigvæk kan påvises; Recke fjernede i sin redaktion da også E²⁷⁻²⁸, ³⁰⁻³¹ ^{33,37-39}. Derimod er der ingen grund til som han at antage, at begyndelsen er defekt ved at mangle et afsnit om den stjalne kongedatter. Kongen og Kappe er ude i andre ærinder, men de kan rejse hjem med et godt bytte. Ganske vist glemmer den unge helt til allersidst sin ild (og kongen vist også sit ærinde), men den slags overraskende forglemmelser er dog ikke så sjældne i viserne, jf. fx. DgF. 76 »Ridder Stigs Bryllup«, hvor digteren glemmer udgangssituationen af lutter benovelse over, at ridderen får en rigtig prinsesse.

Resultatet af denne sammenligning bliver da den, at her er tale om oprindeligt to viser, som ved et fejlskøn er forenet under samme DgF.-nummer. Den første vise kan dateres til ikke yngre end 1570, mens den sidstnævnte ikke kendes før 1630.

Tilbage er nu kun én dansk tekst af denne vise, F, der optegnedes 1872 af P.K. Toksvig efter Blinde-Marta i Skarrild, Hammerum herred, men først trykt i DgF. X; det afsluttende hæfte af DgF.IV udkom kort efter Sv. Grundtvigs død i juli 1883 og bragte den ovenfor nævnte E-vision, men det var hans plan at slutte det allerede i 1877 påbegyndte bind V med tillæg til de forrige bind, men hans død ændrede udgivelsesplanerne, så at denne redaktion måtte vente to menneskealder på at blive trykt ⁹).

Om visens meddelerske vides tilsyneladende ingenting (jf. DgF.XII, 260). Da E-redaktionen ved optegnelsen af F ikke havde været trykt i Danmark, ville det have været af interesse af vide nøjagtig besked om visens herkomst, men dette lader sig ikke gøre.

Man kan få et rimelig godt indtryk af F-redaktionens plads i traditionen. Den indledes med samme vers fra Vedels tekst af DgF. 41, som heller ikke i F kommer til at spille nogen rolle. Visen beretter derpå om den danske konge, som fra stranden får øje på et fjernt hus (sejlturen derhen tog knap to måneder, v. 14 og 23). Han spørger sine mænd, hvem der vil hente ham ild derfra, skønt man ikke har hørt om varmemangel hos ham; kun hans yngste mand, Karper af Dyring, vil vove det, og til kongens forundring ifører han sig silketøj. På kongens spørgsmål herom svarer han, at han vil nå sit mål ved list (F⁹); denne tanke og strofe findes hverken i A-D eller i E, og udvikles heller ikke i F. Scenen med heksen falder lidt mærkelig ud, for helten glemmer ilden, men siger tre sandheder og kræver som belønning pigen Ærmelin, som hidtil har været uomtalt. Også her får de to unge kun én nat sammen inden døden, og med mindre varianter gengives de unges samtale (F 16³⁻⁴ findes ikke andensteds). Karper redder om morgenen situationen med runer, heksen frigiver pigen, fører dem med gaver til skibet, og dannerkongen glæder sig over det uventede resultat, for pigen er hans datter, som blev stjålet fjorten år tidligere, og han roser lidt malplaceret Karper for hans troskab mod pigen, om hvis eksistens Karper jo ikke havde nogen anelse. Visen slutter med bryllup.

Det ses let, at F er en klar variant af E. Der kan opstilles mange gisninger om, hvordan

forbindelse rent faktisk er kommet i stand, men vil man holde sig på fast grundlag, er det muligt at tænke sig, at der i disse nordjyske egne, hvor Vibeke Bild boede, kan have eksisteret afskrifter af hendes tekst. Under alle omstændigheder er F en forvansket udgave af E og ikke af A-D. Versionen EF kendes kun i Jylland, og dens ældste form er betydeligt yngre end A-Ds ældste version.

Da Sv. Grundtvig i 1883 udgav E antog han, at DgF. 44A-E stammede fra Norge og støttede sig her til de norske redaktioner af visen. Derudover påpeger han, at Vibeke Bild var norsk lensmandsdatter, underforstået at hun som norsk havde bragt visen til Danmark fra Norge, dvs. at E skulle være den originale, mens A-D skulle være derivaterne. Da Liestøl og Einar Ólafur Sveinsson bygger på Sv. Grundtvigs antydninger, vil det være rimeligt at undersøge dette led i bevisekæden nøjere.

Om Vibeke Bild og hendes håndskrifter har jeg tidligere skrevet temmelig udførligt (DgF. XII) og skal derfor her nøjes med nogle få randbemærkninger: hendes forældre var danske, hun må være født o. 1597 på Vinstrupgård i Vestsjælland, hvor hendes fader Preben Bild på den tid var lensmand (1593-97), eller måske på Hindsholm (Vestfyn), som han havde i forlening 1597-1602. Preben Bild (1556-1602) havde fået sin uddannelse ved Frederik IIs viseglade hof i 1570erne. Det er rigtigt, at han var norsk lensmand, idet han i 1588 fik Nordfjord len og i 1589 Lister len, men han har næppe været disse steder; her er tale om udpræget aflønningsstillinger i nøje overensstemmelse med tidens praksis; det vides nemlig, at han netop i disse år (1590-93) var hofmarskal ved den unge Christian IVs hof; sine sidste ti år, inden for hvilke datteren fødtes, var han som nævnt lensmand i Danmark. Der kan derfor ikke være nogen anden grund til at ville betegne Vibeke Bild som norsk end den, at man meget gerne vil gøre hendes baggrund norsk. Imidlertid tilbragte hun største delen af sit liv i Nørrejylland som enke i Fjends herred i Viborg amt. Preben og Vibeke Bild betegner tydeligt visernes overleveringshistorie: han hofmand ved visehoffet, hun viseskriverse på jyske herregårde, en bevægelse fra hofadelen til landadelen som er overmåde karakteristisk.

For fuldstændighedens skyld kan det tilføjes, at Preben Bild var søn af rigsdmiral Evert Bild, der var befalingsmand på Stenviksholm i Trondhjems len, men faderen døde imidlertid, da sønnen var 10-11 år gammel; Preben Bild blev derpå opdraget hos sin morbroder på Kørupgård (Nordøstfyn).

Der er således ikke nogen mulighed for at betegne Vibeke Bild for norsk. Derimod er der ingen tvivl om, at der er en tematisk lighed mellem den danske EF og de norske redaktioner. Men det er dristigt at ville antedatere den norske vise fra 1847 med 500-600 år for at få regnestykket til at gå op på den måde, som Liestøl og Einar Ólafur Sveinsson vil have det. Men allerede Sv. Grundtvig havde set, at der var en lighed mellem den islandske fornaldarsaga om Illugi Gríðarfóstri og så folkevisen, og han tænkte sig så, at denne saga var kilden, derpå digtedes den norske vise på basis af sagaen, den norske vise må være kommet til Danmark, bl.a. med Vibeke Bild men også før (thi ellers kan A-D ikke blive afledninger af E), sidst nedskrives dansk F og et par norske varianter 1889-91. Denne norske teori blev hyldet og udbygget af både Liestøl og Einar Ólafur Sveinsson, men det er konklusionen her, at en sådan løsning, der bygger på en så urimelig antedatering, er forkert. Det skal derfor her hævdes, at DgF. 44A-D er en særlig og kun i Danmark overleveret vise, daterbar helt tilbage til 1570, mens vise EF første gang dukker op også i Danmark, i 1630erne. Den ikke i detaljer gående lighed med den islandske saga kan rimeligere forklares derved, at islændinge regelmæssigt opholdt sig i København siden reformationen, bl.a. ved universitetet hvor de lærde fra det 16. århundredes slutning var overmåde interesserede i alle oplysninger om islandsk sagaskrivning. Sagaen, der nu anses for at være en kompilation fra det 14. århundrede (Islandica V, p. 30), er

bevaret i et håndskrift fra 1600 og i senere håndskrifter. EF-visen kan derfor med en vis forsigtighed dateres til ca. 1600-30. Hvis man vil undgå at operere med et tabt og upåviseligt flyvebladstryk af EF, er det sikrest at antage, at den norske vises lighed med den danske kan skyldes udnyttelse af den samme kilde, som forelå trykt i Fornaldarsögur Norðurlanda III (1830) og oversat til svensk allerede 1695.

En sådan antagelse har den store fordel frem for tidligere teorier, at den respekterer de foreliggende kendsgerninger i stedet for at drømme og fantasere om noget, som kunne tænkes at være sket 500 år, før den norske vise kan påvises i denne verden.

II.

Det er muligt at drage principielle konklusioner af det ovennævnte, men da Einar Ólafur Sveinsson anvender endnu en vise hos Liestøl til støtte for sine tanker om litterære påvirkninger fra Island på norske middelalderlige ballader, skal dette andet eksempel kommenteres her. Det drejer sig om den norske vise om »Ungan Ormaalen«, som har en dansk parallel, nemlig DgF. 11 »Orm Ungersvend og Bermer-Rise«. Digtet er kun mådeligt som kunstværk. Digteren har uden større held villet kæde to motiver sammen. Derfor falder visen i alle de danske versioner i to skarpt adskilte halvdele: første del er som forrige vise bygget over David-Goliat motivet: Orm Ungersvend, som er dansk, overvinder kæmpen Bermer-Rise, der selvfølgelig er tysk; det sker ved hjælp af et sværd, Birting, som Orm erhverver ved at mane sin døde fader op af graven. Med dette sværd går han i kamp og sejrer ved at hugge kæmpen over ved knæet, thi højere kunne Orm ikke nå, selv om kæmpen erklærer sligt for unfair. Denne bedrift indbringer ham prinsessen og det halve kongerige. Men visen fortsætter og nu med et faderhævnsmotiv, der fører Orm til Island, hvor faderens banemænd nu holder til. De må være troldkyndige, for sværdet Birting bider ikke på dem, og efter tre dages tvekamp, røber en havfrue, at sværdet er forgjort; Orm får trolddommen ophævet, hvorpå han kan strække sine to modstandere til jorden og rejse hjem og sove ved sin fæstemøs side.

I en del af romanviserne kan man møde samme vidtløftige og noget distræte fortælle-måde, som unægtelig afviger fra de bedste visers målbevidste komposition.

Sv. Grundtvig blev overraskende tidligt opmærksom på visse ligheder med det islandske digt »Ormars rímur IV«, som endnu ikke er trykt og følgelig lidet udforsket. Det findes første gang overleveret i et håndskrift i Wolfenbüttel (nr. 42,4^o), der sædvanligvis dateres til ca. 1500-30. Det er hovedregelen, at den slags rímur går tilbage til sagaer, og det er derfor også sandsynligt i dette tilfælde, men vi kender i dag ikke en tilsvarende saga. Det er muligt på basis af »Ormars rímur« nogenlunde at danne sig et begreb om sagaens indhold, men det er rent ud umuligt at sige noget sikkert om sagaens alder og udbredelse på Island og i Norge - følgelig heller ikke noget rimeligt om dens muligheder for at have influeret på et norsk digt, som først dukker op 500-600 år senere.

Både Liestøl og Einar Ólafur Sveinsson, og faktisk allerede Sv. Grundtvig og Sophus Bugge, forestiller sig, at der må have eksisteret en meget gammel saga, som langt senere er blevet til de bevarede rímur; denne genre er imidlertid stilistisk set så utilgængelig for udlændinge, at ingen har forestillet sig en direkte forbindelse mellem »Ormars rímur« og folkevisen. Derimod gør spec. Einar Ólafur Sveinsson sig til talsmand for, at sagaen på et så tidligt tidspunkt, at man endnu kunne læse islandske i Norge, var kommet til Norge og dér havde dannet grundlag for en folkevise; dette må da være sket ca. 1250-1300. Følgen heraf bliver den pudsige, at de danske viser tilligemed med den svenske variant må være meget yngre afledninger, ca. 250 år yngre end den tabte islandske saga og den lige så tabte norske vise fra middelalderen!

Ligesom tilfældet var med den forrige vise forekommer denne måde at forklare sammenhænge på mig mildest talt besynderlig. Man må lide af en ret besynderlig trang til at ville stå på hovedet og iagttage verden fra denne position; og givet er det jo, at den tager sig ganske anderledes ud således, men det er lidet sandsynligt, at resultaterne af denne mærkelige granskning har megen gyldighed for de mennesker, der prosaisk foretrækker at stå på benene. Er det ikke rimeligt og nøgternt at spørge, om det ikke er lidt vel dristigt at indbilde sig, at en norsk vise fra 1840'erne kan have en så lang og ukendt forhistorie? Og det besynderlige bliver jo grellere, når man tager hensyn til, at den danske version foreligger helt tilbage til 1570.

Og det mest mærkelige ved det hele er, at disse kendsgerninger ikke afficerer Liestøl, og Einar Ólafur Sveinsson går så vidt, at han ikke engang omtaler de danske opskrifter. Som nævnt foreligger visen i afskrifter fra o. 1570, og Anders Sørensen Vedel udgav visen i hele to versioner (1591). Nu er det en bekendt sag, at Vedels visebog, der blev optaget i Peder Syvs udgave (1695), hørte til de mest populære og udbredte bøger i Norden i ældre tid; det vil utvivlsomt være nyttigere at undersøge folkevisen i Norge, på Færøerne og Island med Vedels bog som udgangspunkt. Man kan med rette stille sig skeptisk over for enhver teori, der vil gøre viserne i disse lande til ældre end Vedel!

Også i dette tilfælde kan man undgå alt for fantastiske gætteri, hvis man antager, at den tabte saga kan være kommet med islændinge til København. Der kan den være blevet læst eller blot løseligt refereret for en visedigter, der på det grundlag har skabt den vise, som vi kender fra det 16. århundrede. På denne måde kan vi forblive i det 16. århundrede, og heraf følger, at de danske optegnelser må antages at være de ældste, mens de øvrige nordiske varianter er derivater af de danske, specielt af Vedels versioner.

Omtrent samtidig med at de danske viser blev til, skete der i Europa en revolution inden for naturvidenskaben, hvor man begyndte at ville erstatte tro med erfaring og forsøg. Naturvidenskabernes uhyre fremskridt skyldes denne nye holdning til materialet. Noget lignende kunne man ønske for folkeviseforskningen. I snart 200 år har den været domineret af en uprøvet tro på teorier, der har deres udspring i den tyske nationalromantik. Hovedpostulatet er teorien om visernes høje alder, uden at man nogen sinde har ladet sig afficere af, at den genre, som kaldes folkeviser, kun har efterladt sig meget svage spor i den allersidste del af middelalderen og først for alvor dukker op i det 16. århundredes anden halvdel¹²). Vil man nå konkrete resultater i denne forskning, vil det være klogest at følge lidt nærmere på naturvidenskaben og på samme måde kræve bevis, før man godtager fremlagte teorier. Det vil være nødvendigt og gavnligt at opgive nationale dag- og ønskedrømme om en ældgammel middelalderlig folkevisedigting i forlængelse af eddalitteraturen, hvis man ikke kan bevise, at det 16. århundredes balladegenre kan antedateres så meget. Har man nu i næsten 200 år fantaseret i stedet for at undersøge og bevise på dette felt, kunne det være praktisk bare det næste hundrede år nøgternt at gå ud fra den kendsgerning, at visernes ældste forekomster findes i en række håndgribelige visehåndskrifter fra efter 1550. Dette må være udgangspunktet, og bevisbyrden for en højere alder må påhvile den, der vil hævde denne teori. Noget sådant har de i denne artikel to nævnte forskere ikke gjort, og deres resultater røber da også mere om deres ønsker end om det benyttede materiale.

Til afslutning kunne det jo måske være på sin plads at understrege, at en fastholdelse af de gamle forskningsresultater og -metoder ikke bringer os et skridt nærmere en løsning af de mange spørgsmål, som folkevisen stiller, fx. hvordan har disse viser vandret rundt i Europa fra sprog til sprog, hvorledes har de ændret sig igennem tiderne, hvordan har den ene vise påvirket den anden (jf. her diskussionen af DgF. 44A-D og EF), hvem var visedigterne, hvor

og hvordan brugtes viserne, har det været danseviser, og hvordan har forholdet egentlig været til de meget omtalte bretonske og engelske folkeviser, som også er nedskrevet langt senere end de danske? Alle disse spørgsmål og mange andre lignende har man hidtil oftest løst ved at henskyde det hele til perioden 1100-1500, thi dér får man jo helt frit spillerum for ethvert ønsket postulat. Der er alt for få forskere, der har interesseret sig for folkeviserne i deres historiske overlevelsestid, skønt materialet, især i Danmark, er både gammelt og righoldigt: håndskrifter, trykte visebøger, skillingstryk og mundtlig overlevering¹³). Her vil man kunne forklare sammenhænge; man plejer ikke i videnskaben at ville forklare noget bekendt med noget ubekendt. Ved at opgive en sådan fremgangsmåde vil man i folkeviseforskningen kunne få fast grund under fødderne.

Noter

1. Einar Ólafur Sveinsson: »Um Ormar hinn unga, kappann Illhuga, bækur og dansa«. Nordæla, Afmælisrit til Sigurdar Nordals (Reykjavik 1956), p. 55-74. Denne afhandling bygger i hovedsagen på Knut Liestøl: »Norske trollvisor og norrøne Sogor« (Kria. 1915), spec. p. 92-136.
2. De 4 færøiske opskrifter (A-C, 1824-55) i Hammershaimbs »Føroya kvædi« (1855), nr. 5, dernæst i »Føroya kvædi« I (1951-63), nr. 18 (p. 428). De norske redaktioner kan bl.a. ses hos Landstad (1853), nr. 2, jf. Knut Liestøl og Moltke Moe: Folkeviser I² (1958), p. 121-126 samt noter p. 280-282, jf. tillige Å. G. Blom og Olav Bø: Norske Ballader (1974), p. 268.
3. Liestøl (p. 109) hævder heroverfor, at den danske helt ikke røber noget mod, men blot vinder i kraft af runerne.
4. Ordet findes i Aasens ordbog, men hans belæg er den nævnte norske vise fra trykket 1853. - Den danske B-teksts »kågebarn« forklares rimeligere ud fra danske forudsætninger med verbet »kåge« = kigge, glo, jf. OdS.IX, 1029 og Kalk. II, 691a; kågebarn = nysgerrigt gloende barn.
5. Liestøl (p. 106) mener, at kongen i 15 år har været på jagt efter datterens bortfører, men visen har intet belæg herfor.
6. Det er formentlig denne reaktion, der har afstedkommet navnet Kappe, jf. for øvrigt As kåbebarn.
7. Allerede Sv. Grundtvig (DgF. II, p. 95) gjorde opmærksom på ligheden med Saxos fortælling om Thorkel Adelfar.
8. Liestøl (p. 106-107) argumenterer anderledes, nemlig at ligheden mellem E og A-D (anfører spec. C, vel på grund af $C^{15} = A^{22}$) godtgør, at E er oprindelig, mens A-D er derivater. Ligheden skyldes imidlertid det omvendte forhold, at der i E i denne del er tale om direkte påvirkning af A-D. Ved at postulere en overensstemmelse på denne vis mellem Es runeafsnit og det tilsvarende i C, bliver C gjort til norsk, hvilket indebærer, at C hos Liestøl trækker A, B og D med sig, således at hele det danske materiale bliver norsk.
9. Liestøl kunne derfor i 1915 i hvert fald ikke kende nogen trykt udgave af F, mens Einar Ólafur Sveinsson i 1956 havde mulighed for at inddrage hele det danske materiale (dog uden at gøre det).
10. Den danske vise blev trykt i DgF.I, (A-E), tilføjelser i II, p. 639-640, III, p. 775-778 (Grundtvigs fremlæggelse af det islandske materiale), IV, p. 704-712 (Sophus Bugges grundige kommentarer til Grundtvig), samt p. 712-718 fremlæggelse af yderligere to

danske kilder, nemlig Ab (Dronning Sophies visebog) og F (jysk opskrift 1872), og endelig et notat i X, p. 4.- Den norske vise (Utsyn nr. 11) blev opskrevet i flere former i 1840'erne af M.B. Landstad, i hvis udgave af norske folkeviser (1853) der som nr. 8 fremlagdes en bearbejdelse af dette materiale. I Knut Liestøls og Moltke Moes »Folkeviser« I² (1958) står den som nr. 28, og i Å.G. Blom og Olav Bø »Norske Ballader« (1974) aftrykkes to af Landstads optegnelser som nr. 48 (p. 305 - 312).

Björn K. Thórólfsson har i »Rímur fyrir 1600« (Kbhvn. 1934) bragt væsentlige oplysninger om det eksisterende islandske materiale, p. 1-3 og spec. 416-418. Visen behandles indgående i Knut Liestøls i note 1 a.a. (p. 110-136), hvor der tillige bringes en restitution. Endelig behandles visen af Einar Ólafur Sveinsson i det i note 1 a.a. p. 70-71.

Om de danske redaktioner skal det nævnes, at Vedel i 1591 trykte visen i 2 redaktioner, Cb og D, men desuden er teksterne A(a) og Ca hans kilder. Grundtvig kendte ikke Ab ved udgivelsen af DgF.I, ellers havde han nok med sit sikre skøn valgt denne tekst som tekstgrundlag. Ab og B er de eneste gamle tekster, som ikke er fra Vedels kreds (dog muligt, at Vedel har kendt Ab); A-D er fra 1570-90, E fra 1844, F fra 1870.

11. Forf. har til disposition haft en afskrift af »Ormars rímur IV« efter Wolfenbütteler håndskriftet, udlånt af Det arnamagnæanske Institut i Reykjavík.
12. Om spor af folkeviser før 1550, se DgF.XII, p. 401.
13. Det er eller burde være tankevækkende, at overleveringens kronologi er denne: Danmark (fra 16. årh.s midte), Sverige (17. årh.s første del), Island (17. årh.s anden halvdel), Færøerne (18. årh.s sidste fjerdedel og 19. årh.s første halvdel) og til sidst i rækken: Norge (fra o. 1840 og resten af det 19. årh.).

Erik Sønderholm

Til Helge Rodes »Det venezianske Glas«

Ved en genlæsning af Helge Rodes »Udvalgte Digte« (1945) traf jeg på et udtryk, der førte mig hen til Thøger Larsen (1914), Tove Ditlevsen (1961), Grethe Risbjerg Thomsen (1964) og Valdemar Vedel (1909). De har alle anvendt udtrykket »vissent Skær«. Tove Ditlevsen har lånt det fra Thøger Larsen. Grethe Risbjerg Thomsen har lånt det fra Tove Ditlevsen. Thøger Larsen og Valmemar Vedel har sikkert dannet det uafhængige af hinanden.¹⁾ Helge Rode har udtrykket »det visnende Skær« i digtet »Det venezianske Glas«, som er skrevet til den i sin tid kendte skuespillerinde Anna Larssen (til et jubilæum). Jeg citerer tredje strofe (p. 74)²⁾.

Ja Sanct Marco, din Plads, som en himmelsk Sal -
mellem Marmor og Guld kan der trædes en Dans.
Og det visnende Skær i den grønne Kanal,
hele Staden, som smægter fra Sind og fra Sans,
i en Skål af Krystal³⁾
har den spejlet sin Glans.

Der er ikke lang afstand mellem »det visnende Skær« og »det visne Skær«.⁴⁾ Det kan ikke afgøres om der er en forbindelse (låne-forhold) mellem Helge Rode - der altså har første prioritet - og Valdemar Vedel og Thøger Larsen. Jeg er tilbøjelig til at tro, at der ikke er nogen